

Trainspotting

Utan moraliska pekpinningar berättar brittiska Trainspotting vitalt och fräckt om knark som eufori och helvete.

Rekommenderad för gymnasiet

en filmhandledning av
ÅSA SJÖSTRÖM

Handling

Trainspotting är den unge Mark Rentons berättelse om sitt liv och sina vänner i Edinburgh. Spud är en fumlig men hjärtegod dummerjös. SickBoy, en vacker blondin med gigoloambitioner.

Tommy, en oförstörd och sportig ung man som lever för fotboll och flickvännen samt den inte bara osympatiska utan även rentav psykopatiska Begbie, hos vilken ilskan - istället för att yttra sig i självdestruktivitet som hos de andra - riktas utåt mot dem som råkar stå i vägen. Han är den ende som inte rör några droger alls, om man bortser från alkoholen och är den som aldrig säger nej till ett krogslagsmål.

Alla tillhör de en generation som slutat tro på jultomar, vare sig de är utklädda till socialistiska frälsare i röda fanor, eller som ett uttryck för de snabba rikedomarnas "Self-made man". De vet oddsen och hyser inga illusioner om att avancera i samhället (förutom möjligen med kriminella metoder).

Ur dessa ganska hopplösa förutsättningar växer historien fram. Efter småkriminalitet och heroinberoende följer avvänjningsförsök, rehabiliteringsprogram; givetvis verkningslösa eftersom Renton och hans kompisar inte har någon motivation att hålla sig drogfria och nyktra - det är helt enkelt för trist konstaterar de, man blir ju tvungen att stå ut med sig själv. Heroinet som livsstil är mer spännande, i början också njutbart tills drogen tar över och blir en tyrann som man inte kan fly från. För gänget kommer vändpunkten när en baby i knarkarkvarter dör av vanvård och Mark Renton och Spud åker fast för sina kriminella aktiviteter.

Mark går fri - mot att han deltar i ett avvänjningsprogram. Spud blir den som tar fängelsestraffet. Den ännu oskyldige Tommy tar sin första sil när flickvännen lämnar honom och hans värld rasar. Mark Renton går åt motsatt håll. Nykter och drogfri prövar han vingarna i London, får sitt första jobb och sköter sig som en svärmorsdröm tills Begbie dyker upp på flykt undan polisen, och på kort tid lyckas han vända upp och ner på Marks ordnade värld. Mark förlorar i rask takt både arbetet och våningen och finner sig plötsligt på tåget hem tillsammans med den efterlyste Begbie. Väl hemma deltar alla i gänget i Tommys begravning, den mest oskyldige är den förste att gå under. Spud har muckat från fängelset, SickBoy har avancerat som småhallick

och drömmer fortfarande om den stora stöten, som skall göra dem alla rika.

Av en slump kommer de över ett stort parti heroin, och de ger sig alla av till London för den stora Affären. I London går allt som en dröm, de sitter på en pub och firar att de plötsligt är rika, pengarna ligger i en väska vaktad av Begbie, de andra har av naturliga skäl respekt för dennes dåliga ölsinne, och naturligtvis går det illa. Innan kvällen är slut har Begbie misshandlat de andra pubgästerna med en trasig flaska. På natten när alla utom Mark och Spud somnat smyger Mark iväg med väskan. Spud är den ende som ser, men han säger ingenting. Begbie vaknar och i sin ilska slår han sönder hotellrummet och åker in i fängelse igen, medan Mark Renton med raska steg kliver rakt ut i sitt nya liv, med pengar på fickan och med en ny föresats - han skall bli som "de", alla vanliga och aktade samhällsmedborgare med färg-tv och bil som han i början av filmen hånar. Som en eftergift åt det samvete, som ändå existerar någonstans inom honom lämnar han en del av pengarna till Spud - den ende som i hans ögon förtjänar dem.

Filmens rötter

Trainspotting i regi av Danny Boyle efter Irvine Welshs roman med samma namn beskrevs i media som "en heroinists liv sett inifrån". Men bakom det provocerande sättet att behandla ämnesvalet och det spektakulära bildspråket finns en omtumlande och rappt berättad svart saga från sub-kulturernas Storbritannien.

Filmen har jämförts med Stanley Kubricks *A Clockwork Orange*, men rötterna till filmen kan man snarare söka i industrialismens Storbritannien. Kolgruvornas och inte minst arbetslöshetens gröna dalar och sotsvarta städer, där en gång på 1950-talet en arg ung man vid namn John Osborne skrev pjäsen *Se dig om i vrede*. Efter denna på sin tid så banbrytande pjäs som filmatiserades 1958 av Tony Richardson, följde en mängd brit-

tiska filmer, som för första gången visade ett arbetarperspektiv på vita duken. Gemensamt för de här filmerna är upprорот mot samhällets orättvisor, främst ur ett klassperspektiv, men också mot själva tristessen i ett liv som berövs sina fulla möjligheter. Filmernas unga män (det är nästan undantagslöst män) vill alla fly vardagen, om så bara för en helg med den rituella veckoslutfyllan, de söker alla utlopp för sitt (klass)hat, någon gång i ett konstruktivt uppror, men mestadels i ren destruktivitet.

På många sätt är *Trainspotting* en logisk fortsättning på detta flykttema, och vad kan vara en bättre flykt från en trist verklighet än heroin.

"Who needs reasons when you've got heroin", som Mark Renton - filmens antihjälte och tillika berättarjag - sammanfattar saken.

Hur är filmen gjord?

"You just keep me hanging on", mässar filmens nattsvarta och roliga soundtrack. Det här är generationen som inte ser sig om i vrede. Istället kunde deras motto vara det motsatta: "Don't look back". Det finns ingen historia, det finns ingen framtid, allt sker just nu. *Trainspotting* använder musiken som en ironisk andra dimension, extra förhöjt för dem som är förtrogna med Lou Reeds och Iggy Pops texter och musik. Musiken bestämmer tempot i filmen, klippen ligger som välregisserade kontrapunkter i en väv där ljud och bild driver varandra framåt. Givetvis liknar det musikvideornas snabba bildspråk, men med viktiga skillnader. Berättarröstens jag saknar all inställsamhet och klichéartade analyser. Trots att myndighetspersoner och föräldrar är tecknade med groteskt förenklade drag, är Mark Renton själv märkligt levande.

Han gestaltar en person som har så bråttom att han distanserar sig från sina egna känslor. Han vet inte om att han är en arg ung man, som valt sitt utanförskap för att slippa ta ställning och slippa de moraliska (k)val som skulle tvinga honom att inse sitt eget ansvar.

När Mark Renton väljer att stå utanför, är det utan illusioner om sin egen betydelse. Han vill bara inte känna råttfällan slå igen, med de begränsade möjligheter som erbjuds en ung man som han själv, utan jobb, utbildning, meriter och dessutom från helt fel klass. Han är tillräckligt smart för att förstå vad det handlar om. Ostbiten i fällan är inget annat än materialismens lockelser, allt som får vanligt folk att tro på välfärdsstaten och det goda i livet.

- Hur förmedlar regissören känslan av rastlöshet i filmen? Finns det fler sätt än de snabba klippen och musikvalet? Hur fungerar det galghumoristiska anslaget för filmen som helhet? Är det lättare att identifiera sig med Mark Renton just därför att filmen har ett medryckande tempo och bildspråk?

Upprорот mot materialismen

Mark Rentons uppror följer samma mönster som många tidigare filmer på samma tema - den förlorade sonen med Samhället som den stränge fadern - men det finns inte längre någon förlösning eller förlåtelse, endast ironiska hänvisningar till en gycklarnas marknad där "the winner takes all". Dubbelmoralen är som alltid en vinnare. De stereotypa föräldrarna är genomgående mycket svaga. Som Mark konstaterar i en scen där han knyckt mammans valiumpiller - hon är en legal drogmissbrukare, han en illegal. Det är inte drogmissbruket i sig som samhället fördömer, utan dess sociala implikationer. Lugnande medel gagnar samhällsfr-

den och därför tolereras de. Föräldrafigurerna uppför sig som robotar, förslöade och feiga har de låtit sig pacificeras intill idioti. Det är Staten/Samhället som antar den stränge faderns roll, som står för motståndet och den svarta pedagogiken. Mark Renton tillhör den materiellt bortskämda men själsligen bortglömda generation, som förväntas bli samma fabriksföda som sin far (och före honom farfar och farfarsfar). Olyckligtvis har han fått i sig precis tillräckligt med kunskaper för att inse att han är både utnyttjad och underskattad.

"Välj livet", ropas det käckt runt honom, men han vet att det är ett liv på andras villkor. Det är i självbevaringsdrift han förkastar ett så kallat Svensson-liv. Belöningen för den sociala anpassningen är bara döda ting som mer och fler och större apparater, utegrillar och tandborstar. Mot den bakgrunden är det lättare att förstå att man väljer en genväg till lyckan. Instant pleasure blir lika naturligt som instant coffee. För tv-generationens barn är tålmod inte en dygd, snarare en belastning. Följaktligen är upprорот riktat mot tingen och med denna likgiltighet inför den materiella världen följer också en likgiltighet inför den egna kroppen, som om också den var utbytbar. Därför kan vår antihjälte tämligen obekymrat dyka ned i Edinburghs skitigaste toalett för att fiska upp två stolpiller med opium (efter att först ha tömt sin överfyllda tarm i densamma). Naturliga instinkter som att vända och kråkas övervinner han med en kommandosoldats disciplin.

- Varför accepteras vissa droger i större utsträckning än andra? Ett exempel är inställningen till tobak och lugnande medel.

- Ett assyriskt ordspråk lyder "svepningen har ingen ficka". Vad är det som är viktigt i livet?

Skildringen av droger

I initialfasen av drogberoendet, extasen, är drogen bokstavligen förste älskare. Så småningom förvandlas den till den mest obarmhärtige plutonchef, som kräver offer och förutsätter ett frånskiljande från den egna kroppen. Ett liknande tillstånd kan uppnås i olika sekter och religioner där späkning, svält, törst och prygel av den egna kroppen ingår som ett led i sökandet efter en kick, vare sig kemiskt eller religiöst/psykologiskt framkallad.

Det är som om den sanna extasen bara kan nås genom plågor och förödmjukelse, som när Mark finner sitt Nirvana när han i den mest förnedrande situation (att bokstavligen dyka ner i en latrin) övervinner all stolthet och sociala skrupler, och i den akten på något sätt befriar sig från jordelivet och civilisationens koder.

Han stiger ner i urmörkret - som kunde vara livmodern - och simmar befriad i ett klart blått vatten där allting är rent som på skapelsedagen. Längst ner i djupet glimmar de två vita pillren för vars skull han verkar kunna uthärda allt.

När han i samma scen stiger upp mot ytan är det mot ett strålande ljus, som påminner om människors beskrivningar av så kallade Nära-döden-upplevelser. Den värld han återvänder till är dock samma gamla skitiga värld, samma smutsiga toalett, men vad gör det när han har lyckats hämta upp sina Instant Nirvana piller.

När de forna kompisarna möts igen vid Tommys begravning, finns en uppriktig sorg och en stark känsla av lojalitet mellan dem - det är en för alla, alla för en - och trots att Mark Renton beslutat sig för att bli "ren", dvs drogfri och skötsam, vågar han

inte dra sig ur när det som ska bli deras absolut sista heroinaffär diskuteras. Det är som en blodspakt mellan dem, och det är först efteråt när det "perfekta brottet" faktiskt är utfört, som allting går snett. Blodsbanden visar sig vara tunna som vatten, och vad håller dem egentligen samman mer än en uppväxt i Edinburgs slum? Girigheten föds över en portfölj med pengar och när Begbie i fyllan tappar huvudet spricker barndomens illusoriska bubbla. Det finns ingen lojalitet, inga band som inte kan svikas. Nu som alltid gäller "the winner takes all" och Mark Renton är inte sen att blåsa sina vänner. Skulle de kanske inte ha lurat honom på precis samma sätt? Det är bara Spud som det känns otrevligt att lura, så Mark lägger pengar i Spuds förvaringsbox. Som ett litet PS i filmarens budskap till åskådaren ser vi i filmens sista klipp Spuds glada ansikte då han upptäcker pengarna. Mark Renton är en ung man inte helt utan samvete, för barn och dårar hyser han en viss tillgivenhet. Allt hopp är inte ute för mänskligheten.

- Diskutera Marks handlande, vad är det som får honom att svika gänget? Är det feighet eller mognad? Varför är solidariteten med gänget så viktig? Hur kan man försvara ett moraliskt gott beslut, som att ställa upp för kamraterna - när det i samma ögonblick innebär ett annat och mycket omoraliskt beslut, som att sälja heroin, den drog som just dödat Tommy? Var går gränsen för lojaliteten med vännerna? Diskutera individens ansvar visavi solidariteten med en större grupp.

Den (a)moraliska aspekten

Filmen *Trainspotting* har kritiserats för att inte ta ställning mot droger. Författaren Irvine Welsh, som skrivit boken som ligger till grund för filmen, menar att han bara varit ärlig. Det är delvis självbiografiskt stoff och han har valt att inte tala ner till sin publik. Istället har han skildrat både drogernas enorma dragningskraft som dess fasor. Utan att förklara det ena kan man inte förstå det andra, menar han. Kanske är det som berör med *Trainspotting* just den autentiska känslan?

- Om man inte fördömer utan försöker se saker så klart som möjligt - är det liktydigt med ett accepterande av sakernas tillstånd? Kan ett moraliserande eller ett fördömande vara till någon hjälp?
- Dela upp klassen i två hälfter där den ena får argumentera mot filmens bild av narkotikaproblematiken, den andra för.

Mark Renton är tämligen oberörd av sitt missbruk tills den dag då den lilla babyn i knarkkvarten dör. Synen av babyn förföljer Mark då han inläst på sitt pojkrum, av föräldrarna som först nu tar sitt ansvar, drabbas av ångest och hallucinationer. I detta

mardrömstillstånd återkommer den döda babyn, gång på gång. Den kryper upp och ner i taket som en spindel, tills den slutligen vänder sitt i döden vanställda och uppsvullna ansikte mot Mark. Babyns ansikte är en bekräftelse. Innan var allt en lek, nu får han sin egen dödlighet bekräftad samtidigt som han i babyns ansikte ser det monster som han själv har blivit. Ett monster som offerar allt för en kick; sin egen själ, sitt liv, sina föräldrar, vänner och all världens bebisar. Det är först nu som Mark Renton förstår priset för sitt missbruk. Han har hunnit ikapp sig själv. Kanske är det här han bestämmer sig för att bli "ren" - ren som det barn den döda babyn borde ha fått bli.

När han med säkra steg kliver iväg (han har fortfarande bråttom men har slutat springa) med sina Judaspengar i filmens slut, vet vi att han har svikit andra för att själv få ett bättre liv. Det är inte så dumt med färg-tv och Svensson-liv, kanske minst lika meningsfullt som att ha "trainspotting" till hobby (engelsk slang; uttrycker att ägna sig åt något så trivialt som att se tågen åka förbi. I Skottland används det i bemärkelsen att begå skrupelfria, bedrägliga eller oärliga handlingar). Paradoxalt nog bidrar han med sin förändrade attityd till att göra samhället stabilare och tryggare. Var sak på sin plats som ett motto för den ordningssamma myrstacken.

- Vad kan filmarna vilja säga med att Mark Renton i början av filmen bokstavligen är på flykt från något, och att han småspringer filmen igenom - och att det är först i slutet av filmen som vi ser honom gå i en (nästan) normal takt? Hur accentueras den här känslan av att ständigt befinna sig på språng, genom kamerarörelser och kameravinklar? Hur bidrar det här sättet att skildra Mark och hans vänner till känslan av autenticitet och närvaro?

- Varför heter filmen *Trainspotting*?

Produktionsuppgifter

Storbritannien 1995

Manus: John Hodge efter en roman av Irwine Welsh

Regi: Danny Boyle

Foto: Brian Tufano

Scenografi: Kave Quinn

Klippning: Masahiro Hirakubo

I ROLLERNA

Mark Renton - Ewan McGregor

Tommy - Kevin McKidd

Sick Boy - Jonny Lee Miller

Begbie - Robert Carlyle

Spud - Ewan Bremner

TEKNISKA UPPGIFTER

Speltid: 94 min

Format: Vidfilm 1:1, 85

Ljudsystem: Dolby SRD

Censur: Från 15 år

Svensk premiär: 31 maj 1996

DISTRIBUTION

Svenska Filminstitutet, Box 27126, 102 52 STOCKHOLM Tel 08-665 11
00 fax 08-661 18 20 www.sfi.se